

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІЧНОГО ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ

В реальному педагогічному процесі мета є визначальним фактором, тим стрижнем, навколо якого педагог об'єднує всі педагогічні засоби у систему. У статті аналізуються різні підходи до визначення поняття педагогічного цілепокладання та його структури, постановки навчальних цілей, доводиться необхідність сформованості вміння цілепокладання у вчителів та викладачів вищих навчальних закладів.

Ключові слова: цілепокладання, мета, ціль, завдання, педагог.

Постановка проблеми. Беручись за будь-яку справу, ми намагаємося можливо детальніше уявити кінцевий результат. Людська діяльність починається з постановки мети, під якою розуміється «передбачення у свідомості результату, на досягнення якого спрямовані дії. Як безпосередній мотив вона і спрямовує, і регулює дії, пронизує практику як внутрішній закон, якому людина підпорядковує свою волю» [1]. Усвідомленість, цілеспрямованість - неодмінні умови людської життєдіяльності. Діяльність педагогічна, звичайно, не є винятком. Сучасні дослідження свідчать про те, що в реальному педагогічному процесі мета є визначальним фактором, тим стрижнем, навколо якого педагог об'єднує всі педагогічні засоби у систему, визначаючи місце кожного з них. Суб'єктом професійного розвитку може стати людина, здатна свідомо діяти згідно з поставленою метою і чітко сформульованим завданням на кожному етапі професійної діяльності. Тому ми розглядаємо цілепокладання як ключовий момент діяльності педагога.

Педагогічне цілепокладання виступає найважливішим компонентом професійної компетентності вчителя у контексті сучасних підходів до освіти. Вирішити нагальні проблеми сучасної освіти здатний педагог, який вміє вибудовувати процес цілепокладання, а отже, володіє творчим мисленням,

умінням аналізувати педагогічні явища, ставити педагогічно обгрунтовані цілі, відбирати і своєчасно коригувати засоби для їх реалізації, адекватно оцінювати результативність власної діяльності.

Досвідчені педагоги відзначають, що витрати часу при визначенні цілей повністю окупаються у процесі безпосередньої роботи. Неможливо передбачити всі зміни обставин, а відповідно, виникає необхідність у процесі роботи коригувати заздалегідь заплановане. Чітко усвідомлена мета при цьому як дороговказ: навіть у конфліктних, екстремальних ситуаціях вона допомагає швидко зорієнтуватися і знайти оптимальний вихід. Користь при цьому не тільки у досягненні результату, але і в задоволенні від самого процесу праці. Адже ще К. Д. Ушинський писав: «Задовольніть усі бажання людини, але відніміть у неї мету в житті і подивіться, якою нещасною і нікчемною істотою стане вона. Отже, не задоволення бажань - те, що звичайно називають щастям, а мета в житті є серцевиною людської гідності і людського щастя» [2, с.78].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження категорії цілепокладання набуло особливої актуальності у період розбудови національної системи освіти в Україні. Проблема педагогічного цілепокладання привертає увагу вітчизняних і зарубіжних учених, що розглядають його у декількох аспектах: у системі загальної освіти, дидактиці, вихованні. Дидактичні та психологічні аспекти розв'язання цієї проблеми представлені у дослідженнях П.К. Анохіна, В.П.Беспалька, В.І. Бондара, М.В.Гриньової, М.В.Кларіна, Н.В.Кузьміної, Ю.М. Кулюткіна, О.М. Леонтєва, А.К.Маркової, В.А.Семиченко, Г.С. Сухобської, А.В.Хуторського, Ю.М. Швалба та ін.

Формулювання цілей статті. Незважаючи на наявність окремих робіт, теоретично проблема педагогічного цілепокладання розроблена недостатньо. Цей факт, а також необхідність здійснення управління педагогічним цілепокладанням на науковій основі, підвищення його якості, зумовили звернутися до аналізу його основних (сутнісних) характеристик.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із головних компонентів педагогічної діяльності є ціль, яка визначає характер та зміст цієї

діяльності. Аналіз визначень педагогічного цілепокладання показав різноманітність підходів до розуміння його суті. У концепціях вчених-педагогів відображена специфіка педагогічного цілепокладання в проектуванні освіти як суспільного інституту, в конструюванні педагогічного процесу, в практичній професійній діяльності педагога.

Під педагогічним цілепокладанням ученими розуміється:

- здатність вчителя виробляти сплав з цілей суспільства і своїх власних і потім пропонувати їх для прийняття та обговорення учням (А.К. Маркова) [3];

- здатність учителя ставити свідомі цілі, які керують навчальною діяльністю учнів. Ціль, прийнята учнями, перетворюється в мету їхньої діяльності з визначенням кінцевих результатів. Вона орієнтує суб'єкти діяльності в дидактичному середовищі на тактику і технологію досягнення мети (В.І.Бондар) [4];

- процес трансформування «головних» соціальних цілей освіти, які визначає соціальне замовлення, в конкретні цілі (освіти, виховання, розвитку) змісту освіти, навчального предмета, навчальної теми, уроку; спільна цільова діяльність педагога і учнів як суб'єктів навчального процесу (О.А. Бобильова) [5].

На думку Н.В. Кузьміної, етап цілепокладання характеризується тим, що педагог трансформує державні цілі, які стоять перед системою освіти, в педагогічні і за допомогою вибору засобів їх реалізації перетворює учня з об'єкта виховання у суб'єкт самовиховання, самоосвіти, саморозвитку [6].

Педагогічні цілі являють собою очікувані і реально досяжні результати педагогічної діяльності, що виявляються в особистісних новоутвореннях тих, хто навчається - у зміні їх цінностей, розвитку здібностей, засвоєнні знань і навичок, які забезпечують створення пізнавальної бази для самостійного вирішення проблем у різних сферах життєдіяльності.

Структура педагогічного цілепокладання включає такі компоненти: цілеутворення (обґрунтування мети освітньо-виховного процесу, суб'єктивне

прийняття уявного образу майбутньої діяльності), проектування (перетворення стратегічної мети в систему підцілей і завдань у процесі цілереалізації), організація (вибір адекватних меті та завданням способів вирішення та педагогічного впливу на суб'єктів цілепокладання), діагностика (аналіз причинно-наслідкових зв'язків між метою, завданнями, методами, умовами, результатами діяльності на етапі цілереалізації). Таким чином, цілепокладання як провідний компонент постановки цілі спочатку інтегрує в собі аналітичні, діагностичні, орієнтовні, проектувальні та оцінно-результативні характеристики і виконує системоутворюючу функцію в освітньому процесі [7].

Н.А. Серова виділяє у процесі цілепокладання три складові:

- 1) цілеформування: актуалізація потреб, оцінка умов, можливостей, вибір об'єктів, на які будуть спрямовані дії;
- 2) цілеутворення: постановка усвідомленої цілі, вибір засобів її досягнення;
- 3) цілереалізація (цілездійснення): оцінка і корекція результатів, можливості їх досягнення [8].

Під цілеформуванням мається на увазі формулювання педагогічної мети - ідеалу (цілі освіти) та її інтерпретація на теоретичному рівні (в тій чи іншій предметній галузі), створення мети-моделі; під цілеутворенням - уявний процес передбачення, конструювання конкретних навчальних цілей суб'єктами навчального процесу на основі мети-ідеалу, мети-моделі; під целереалізацією - використання системи цілей для організації, корекції та оцінки діяльності вчителя та учнів [8].

На рівні навчального процесу цілепокладанням для вчителя та учнів є розробка стратегії (цілеформування) і тактики (целереалізації) досягнення глобальної мети освіти. Без цілеформування неможливо конструювати систему навчальних цілей і використовувати її для організації навчальної діяльності школярів [7].

Цілепокладання у педагогіці побудовано на певній ієрархічній системі, де вищим ступенем є державні цілі, що відображають уявлення суспільства про

громадянина і про людину в цілому. Такі цілі розробляють фахівці і приймає уряд. Наступний шабель займають цілі-стандарти, тобто ті цілі, які представлені в освітніх стандартах і програмах. Серед них - цілі навчання у середній школі, а також, наприклад, цілі навчання математики чи виховання дітей конкретного віку. Найнижче - цілі теми уроку (лекції, заняття) або виховного заходу.

Цілепокладання під час побудови системи формування будь-якої якості в рамках цілісного підходу до навчання і виховання учнів, на думку Н.К. Сергеева, має здійснюватися з урахуванням того, що:

1) цілі системи повинні відповідати вимогам суспільства в розвитку особистості, що характеризується певними якостями;

2) цілі системи повинні відповідати сучасним науковим уявленням про особистість, її структуру, розвиток;

3) цілі і завдання системи уроків, заходів, включаючи окремий урок та захід, повинні бути такими, щоб їх реалізація виступала як крок на шляху до основної мети навчально-виховного процесу в цілому, піднімала його на більш високий рівень. При цьому досягнення однієї мети, вирішення одного завдання повинні сприяти вирішенню інших завдань [9].

Вперше таксономія навчальних цілей була розроблена групою американських психологів та педагогів під керівництвом Б. Блума. Вона включає три галузі:

1. Когнітивна (пізнавальна) галузь. Сюди входять цілі від запам'ятовування до відтворення навчального матеріалу, до рішення проблем. За даними експертних оцінок, а також опитувань учителів та аналізу літератури, здійснених Б. Блумом та його співробітниками, до пізнавальної сфери належить більшість цілей навчання, що висуваються у програмах, підручниках, у повсякденній практиці педагогів.

2. Афективна (емоційно-ціннісна) галузь. До неї відносять цілі формування емоційно особистісного ставлення до явищ навколишнього світу, починаючи з простого сприйняття, інтересу, готовності реагувати, до засвоєння ціннісних

орієнтацій та ставлень, їх активного прояву. До цієї сфери входять такі цілі, як формування інтересів та схильностей, переживання тих чи інших почуттів, формування ставлення, його усвідомлення та прояв у діяльності.

3. Психомоторна галузь. Сюди попадають цілі, які пов'язані з формуванням тих чи інших видів рухової (моторної) маніпулятивної діяльності, нервово-м'язової координації. До цієї галузі належить порівняно незначна частка із загальної сукупності цілей навчання. Серед них навички письма, мовні навички, а також цілі, що висуваються в межах фізичного виховання, трудового навчання.

Мета – це усвідомлений, запланований результат діяльності, суб'єктивний образ, модель майбутнього продукту діяльності. Іншими словами, мета – це те, чого людина прагне досягти. Вона організовує, спонукає людину до діяльності. В.І.Бондар визначає мету як ідеальний, наперед визначений еталон результату людської діяльності, спрямованої на перетворення дійсності відповідно до усвідомлення людиною потреби [10].

Реалізація навчальної мети здійснюється відповідно на різних рівнях засвоєння. Наприклад, для когнітивних цілей визначено такі рівні засвоєння: знання (дослівне відтворення матеріалу), розуміння (перетворення, інтерпретація матеріалу), застосування (використання знань у нових ситуаціях), аналіз (розподіл матеріалу на складові частини), синтез (поєднання до нового цілого), оцінка (здатність визначати цінність певної інформації [10].

Дослідники виділяють такі рівні розвитку педагогічного цілепокладання: інтуїтивний (дії цілепокладання виконуються інтуїтивно, шляхом проб і помилок), репродуктивний (дії носять шаблонний і формальний характер, не виходячи за рамки регламентованих інструкцій і правил, самостійно не аналізуються), продуктивний (дії носять усвідомлений характер, з'являється оцінка окремих дій на основі аналізу), творчий (дії усвідомлюються на рівні теоретичного мислення, виконуються самостійно, усвідомлено в стандартних і нових ситуаціях) [5].

Саме від визначення цілей найбільше залежить вибір змісту, методів і засобів навчання і виховання. Формулювання педагогічних цілей відповідає на питання: чому вчити; які завдання (професійні, життєві, предметні, етичні, естетичні) повинен вміти вирішувати учень за допомогою отриманих знань, умінь, навичок, переконань і т.ін.

Цілепокладання і ціль є головними атрибутами структури навчального завдання, дидактичної задачі (О.М.Леонт'єв, В.І.Бондар). „Ціль – те, що вказує на напрям руху до результату, наперед передбаченого метою. Ціль визначається, мета досягається, результат отримується” [4, с.254]. Ціль до певної міри є засобом досягнення мети. Мета – це передбачення головного очікуваного результату будь-якого виду діяльності. Отже, ціль учіння учня формулюється (завдається) через постанову навчально-пізнавальних завдань, ціль професійної діяльності вчителя формулюється дидактичною задачею (цільовим завданням за В.І. Бондарем).

Як правило, недостатній рівень якості навчання обумовлений невизначеністю, розпливчастістю, загальним характером цілей. Ефективність цілепокладання визначається ступенем відповідності між результатами навчання й поставленими цілями, тому цілі мають бути: реальні, такі, яких можна досягти (вказувати на конкретні результати навчання); інструментальні, технологічні (визначати конкретні дії щодо їх досягнення) та діагностичні (піддаватися виміру, визначенню їх відповідності з результатами навчальної діяльності [7]).

Визначення мети стимулює людину докладати відповідних зусиль для її досягнення. Щоб поставити її перед собою, необхідно мати такі мотиви: самоствердження, самореалізація, інтерес до змісту діяльності, досягнення успіху, матеріальний стимул тощо. Як правило, мета детермінується кількома мотивами. Встановлено, що мета, підкріплена великою кількістю мотивів, сильніше впливатиме на діяльність людини. Актуалізуючи додатково мотиви самоствердження і саморозвитку, можна збільшити мотиваційний вплив мети.

Усвідомлення мети (складності, наявності засобів, урахування власних можливостей) збільшує вірогідність досягнення, підсилює мотивацію й активність студента. Процес усвідомлення і прийняття суб'єктом мети як одного з обов'язкових елементів досліджено у мотиваційних концепціях відомих психологів. Усвідомленість мети проаналізовано в роботах С.Л. Рубінштейна, А.Н.Леонтьєва. Вони стверджують, що мотиви підпорядковуються об'єктивній логіці завдань і втрачають роль першоджерела активності саме через зсув на усвідомлені цілі. Дослідники зазначають, що мотиви створюють цілі і що теорія мотивації не може ігнорувати той факт, що люди докладають зусиль для досягнення цілі, яку вони вважають для себе бажаною [3].

Чим конкретніше мета, тим сильніше вона спонукає до діяльності. Конкретизація мети, опрацювання проміжних етапів і засобів їх досягнення — важливий мотиваційний чинник.

Цілепокладання – це, по-перше, ухвалення і утримання цілей, поставлених іншою людиною перед суб'єктом, і, по-друге, самостійне визначення цілей. Особистість, яка сама ставить перед собою цілі, стоїть на більш високому ступені розвитку, ніж та, яка приймає цілі, нав'язані їй іншими людьми. Уміння ставити перед собою цілі і працювати над їх досягненням свідчить про здібність до самовиховання і самовдосконалення. Відомо, що мета, поставлена людиною самостійно, підсилює мотивацію, створює позитивний настрій. При цьому людина може працювати над її досягненням значно більше, ніж у тому випадку, коли пропонують мету (завдання) інші люди.

Вважаємо доречними для правильного визначення цілі такі рекомендації, систематизовані М.В. Артюшиною:

- завжди починати формулювання навчальної цілі з відповіді на питання: навчитись що робити? (наприклад, називати терміни й поняття, давати визначення, пояснювати правила, виконувати за алгоритмом, знаходити оптимальне розв'язання задачі тощо);
- навчальна ціль має бути сформульованою для учня;

- навчальна ціль має визначати те, що буде вміти робити учень після реалізації навчальної діяльності;
- навчальні цілі мають описувати явну поведінку, дії, які учні починають виконувати після вивчення певного навчального матеріалу, що свідчать про зміну в їх досвіді;
- у формулюваннях навчальних цілей мають використовуватись конкретні слова, зрозумілі для учнів [11].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, виявлені та проаналізовані в представленій статті характеристики педагогічного цілепокладання є важливими для здійснення управління ним на науковій основі і підвищення його якості. Подальші дослідження пов'язані з визначенням рівнів готовності майбутніх учителів до реалізації ефективного педагогічного цілепокладання у професійній діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Философский словарь / [А. В. Адо, И. И. Андреев, Н. П. Аникеев и др.]; Под ред. И. Т. Фролова. - 5-е изд. - М. : Политиздат, 1987. - С.534
2. Ушинский, К.Д. Воскресные школы [Текст]. / К.Д. Ушинский // Собр. соч.: В 11-ти т. М.-Л.: Изд-во Академии пед. наук РСФСР, 1948. - Т. 2. – 514 с.
3. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : МГФ «Знание», 1996. – 308 с.
4. Бондар, В. І. Дидактика : Підручник / В. І. Бондар. – К. : Либідь, 2005. – 264 с.
5. Бобылева О.А. Развитие идеи целеполагания в построении обучения в отечественной дидактике [Текст]: (середина 50-х - 80-е гг. XX века): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / О. А. Бобылева. - Хабаровск, 2008. - 22 с.
6. Кузьмина, Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина.– М.: Высш. шк., 1990.– 119 с.
7. Мезенцева Н.В. Особенности педагогического целеполагания у учителей в зависимости от уровня их личностной зрелости /Н.В. Мезенцева//

Теория и практика общественного развития. Научный журнал.
<http://www.teoria-practica.ru>. № 6, 2011. - С. 95–101.

8. Серова Н.А. Целеполагание в условиях личностно ориентированного обучения математике в средней школе [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук: (13.00.02) / Н.А. Серова. - Саранск, 2004. - 21 с..

9. Сергеев Н.К., Сергиенко В.П. О некоторых основах построения системы целей формирования качеств личности //Органическое единство учебного и воспитательного процессов: сб. науч. тр. Волгоград: ВГПИ им. А.С. Серафимовича, 1982.

10. Кларин М.В. Инновации в обучении: метафоры и модели: [анализ зарубежного опыта] / М.В. Кларин. - М.: Наука, 1997. - 223 с.

11. Психолого-педагогічні аспекти реалізації сучасних методів навчання у вищій школі : навч. посіб. / [за ред. М.В. Артюшиної, О.М. Котикової, Г.М. Романової]. – К.: КНЕУ, 2007. – 528 с.

Гриценко И.В.

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ПРОБЛЕМЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ЦЕЛЕПОЛАГАНИЯ

В реальном педагогическом процессе цель является определяющим фактором, тем стержнем, вокруг которого педагог объединяет все педагогические средства в систему. В статье анализируются различные подходы к определению понятия педагогического целеполагания и его структуры, постановки учебных целей, обосновывается необходимость формирования умений целеполагания у преподавателей высших учебных заведений и учителей.

Ключевые слова : целеполагание, цель, задачи, педагог.

Gritsenko I.V.

MODERN APPROACHES TO PROBLEM OF PEDAGOGICAL GOALS

In the real goal of the educational process is a determining factor in the pivot around which the teacher integrates all educational facilities in the system. This article analyzes the various approaches to the definition of educational goal-setting

and its structure, setting learning objectives, have neobehaviorist formation of goal-setting skills of teachers and university professors .

Keywords: goal setting, goal, objectives, teacher.